

SİLAHLI KUVVETLER, TOPLUM VE DEMOKRASİ (*)

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER

GİRİŞ

1 – Toplum ve devletin oluşması ile silâhlı kuvvetler tarihen paralel bir seyir göstermişlerdir. Bu gelişme özellikle Osmanlı devletinin hemen hemen ilk kuruluşundan itibaren kendisini gösteriyor. 10. yüzyıldan itibaren Anadoluya gelen Türk kabileleri, özellikle Oğuzlar, Selçuk sultanları tarafından Bizans sınır boylarına yerleştirilmiş ve bu uç beyliklerinde yaşayan insanlar bütünü ile, kadınlar dahil, daimî bir savaş hali içinde bulunmuşlardır ; bir bakıma herkes asker olmuştur. Osmanlı toplumunun ve devletinin tarih içinde oluşmasında asker geleneği, faktörü daima varlığını korumuştur.

XIX. yüzyılın başından itibaren ki, eski askerî gelenek, geleneksel ordu tipi ortadan kaldırılmış ve subaylık bir meslek halini almıştır. Gerçi Osmanlı devletinde daima bir askerî sınıf mevcut olmuştur ; fakat bu tarihten itibaren Türk toplumunda olağanüstü önem taşıyan müstesna bir meslek olarak askerlik mesleği teşekkül etmiştir.

Bizim bu yazımızda kovaladığımız temel amaç yukarıda belirtilen tarihçeyi açıklamak değildir. Şunu söylemek istiyoruz ki, dünyanın ve toplumların geçirdiği bütün değişmelere, transformasyonlara rağmen bugün de, devlet olmak vasfı ile silâhlı kuvvetlerin varlığı birbirinden vazgeçilemez iki unsurdur.

Biz bu tebliğimizde, devletin varlığı bakımından en önemli bir kurumu oluşturan ve hatta devletle bir anlamda özdeşleşmiş bulunan silâhlı kuvvetlerle toplumun ve devletin sosyal ve siyasî bir sistem olarak oluşmasında ve işleyişinde yine silâhlı kuvvetlerin sosyolojik yönden ortaya çıkardığı bir kısım problem ve konulara, özellikle sosyal değişme konusuna değineceğiz. Değerlendirmelerimizi, sağlıklı bir demokratik rejimi gözönünde bulundurarak yapmaya çalışacağız. Böyle bir meşgalede, elbette ki, sosyal değişme ile silâhlı kuvvetler arasındaki ilişkinin tespiti büyük önem taşıyacaktır.

(*) 1991 Eylül ayında Bükreşte Toplanan askerî Tarih Kongresine sunulan rapor.

Devletin varlığı için zorunlu olan silâhlı kuvvetlerle siyasî rejim ve iktidar arasındaki ilişkiler, strüktüro fonksiyonist yaklaşım açısından gözönüne alınabilir ve burada da, bir kısım demokrasi sorunları ortaya çıkar. Aslında bu ilişkileri kapsayan bir model teşkil edilmelidir. Bu model bütünüyle hiçbir devletin veya toplumun askerî güçlerinin müşahadesine dayanmamalı ve fakat modelin evrensel olmasına çalışılmalıdır. Ayrıca böyle bir modelin meydana getirilip getiremeyeceği de tartışmaya açık olmalıdır.

Askerî profesyonelleşme ve sosyal değişme

2 – silâhlı kuvvetlerin bir meslek olarak teşekkül etmesini sonuçlayan sosyal değişmeler üzerinde kaleme alınmış bunca eserden sonra bu konuya burada ayrıca değinmeye gerek görmüyoruz. Tarihen toplumsal değişmeler, sanayi ihtilâli, silâhların geliştirilmesi, bunun sonucu olarak askerî stratejide meydana gelen yenilikler ortaya kitlesel orduları ve bunların idaresinin zorunluğu kıldığı askerlik mesleğini, askerî profesyonelliği çıkarırken askerî meslekteki gelişmeler de bir yandan sosyal değişmeleri sonuçlamıştır ve bugün de sonuçlamakta devam etmektedir.

Söz gelimi askerlik mesleğinin oluşması, savaş hazırlıklarını devlet hayatında sürekli bir meşgale haline getirmiş ve silâhların devamlı olarak yenilenip geliştirilmesi sanayi hamlelerine ağırlık ve güç kazandırmıştır. Bugün de aynı durum devam etmektedir.

Askerlik mesleğinin, bütün diğer meslekler gibi, amaçlarına ulaşması için özellikle demokratik toplumlarda ve rejimlerde, kamuoyuna yönelik inandırıcı çabalarda bulunulması ve silâhlı kuvvetlere özgü değerlerin kamuya yansıtılıp benimsetilmesi, bu husustaki çabaların güçlendirilmesi gerekmiştir. Bütün bu çabalar silâhlı kuvvetleri, hiç olmazsa bazı ülkelerde ve özellikle Türk toplumunda bir sosyal değişme aracı haline getirmiştir. Bu itibarla profesyonelleşmenin daima muhafazakârlığı vurguladığı hususundaki görüşlerde tam isabet bulunmadığını düşünürüz.

Osmanlı İmparatorluğunda askerlik mesleğinin, sınırı dar bir Hassa ordusunu kapsasa da, Yeniçeri askeriyle meydana çıktığını, belki de, söylemek mümkündür. XIV. yüzyılda Yeniçeriliğin kurulmasıyla birlikte bir askerlik mesleğinin de ortaya çıktığını söylemek gerekir. Gerçekten Yeniçeri askerinin yetiştirilmesi tarzı, örgütlenmesi, yargı esasları ortaya sosyolojik anlamda bir meslek çıkarmıştır. Yeniçeriler münhasıran askerlikle meşgul olan, kendilerine özgü imtiyaz ve haklara sahip doğrudan padişaha bağlı daimî ve maaşlı askerler idiler. Aslında Yeniçeriler padişaha mutlak itaatle yükümlü olmakla beraber xix. yüzyılın başına gelindiğinde devlet idaresine o derece müdahale eder olmuşlardı ki, 1826 yılında teşkilât, bütün mensuplarıyla birlikte ortadan kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra batı modeline uygun bir askerî teşkilât zaman içinde bütün meslek

okullarıyla birlikte meydana getirilmiş ve ondan sonra da Türk toplumunda olağanüstü önem taşıyan ve sosyolojik anlamda gerçek bir baskı grubu olarak fonksiyon gören tam bir askerî meslek teşekkül etmiştir.

Bir meslek olarak silâhlı kuvvetler

3- Sosyolojik yönden silâhlı kuvvetlerin, tüm toplum ve sosyal hizmet içerisindeki yeri, işlevleri itibariyle çeşitli tanımlamalarla ve değişik kavramlarla ifade edilebilir.

Silâhlı kuvvetlerin asıl unsurunu oluşturan subaylar, bütünüyle askerlik adı verilen bir mesleğin mensuplarıdır. Bu meslek, toplum içinde yer almış diğer mesleklerle de ortak bir kısım sosyolojik özellikleri taşımakla beraber sadece kendisine özgü diğer bir kısım özelliklere de sahiptir. Askerlik mesleği, sosyal sistemin diğer fonksiyonel alt sistemlerinin işleyip çalışmaları bakımından ortaya birtakım sonuç ve problemler çıkarmaktadır:

Sözgelimi bu mesleğin temel niteliklerinden birisi otonomidir. Otonomi meslek mensuplarının toplumsal hak ve imtiyazları yönünden onları toplumun diğer unsurlarından, alt sistemlerinden belirli ölçüde tecrit (insulation) etmektedir. Profesyonallığı arttırmak hususundaki çabalar ve araçlar, meslek mensuplarının geldikleri sosyal sınıf ve zümreler, mesleğin mensubu olabilmek için geçirilmesi gerekli eğitim ve öğretim, mesleğin vurguladığı ve mensuplarına telkin ettiği, meslek mensuplarının içlerine geçirmelerini gerekli saydığı değerler ve benzeri diğer bir kısım konu ortaya sosyal sistemin ve özellikle bunun siyaset alt sisteminin işlemesi yönünden çeşitli sonuç ve problemleri çıkarmaktadır. Problemlerin başında da silâhlı kuvvetlerle siyasi rejim ilişkileri ve sivil kadronun denetimine askerî teşkilâtın tabi tutulması gelmektedir.

Bu olguların evrensel olan, belirli bir kültür düzeyindeki ülkeler bakımından ortak özellikleri ve dolayısıyla sosyal bilim bakımından sebep-netice ilişkisi içinde izahı mümkün süreçleri, elbette ki, vardır ; ancak bunlara ilâve olarak her toplumun kendisine özgü özelliklerinden kaynaklanan diğer birtakım sonuçların da mevcut bulunduğunu söylemek uygun olacaktır. Bu itibarla mesela profesyonallık derecesi ile silâhlı kuvvetler üzerinde sivil iktidarın uyguladığı denetim ve tabiiyet ilişkisi bakımından her toplum için geçerli bir orantı bulunduğunu ifade etmek bizce mümkün değildir ; profesyonelleşme derecesinin artışı, bazı toplumlar bakımından sivil iktidarın denetimini güçlendiren etki yaptığı halde, diğer bir kısım toplum biçimlerinde bunun tersi olan sonuçlar da meydana gelebilmektedir. Bu itibarla askerlik sosyolojisi bakımından ülkeler üzerinde itinalı ve ciddi araştırmalar yapmak, sonuçlara varmak ve sonra bu sonuçlardan ülkelerin büyük bir kısmı için geçerli ve ortak gerçekleri sosyal bilimin vardığı neticeler olarak ortaya koymak uygun olacaktır. Sözgelimi genel bilgi düzeyi düşük eğitim ve öğretimin çok yaygın olmadığı ülkelerde subayların eğitimle-

rinde, toplumun ortak düzeyini ve mesela yüksek öğretim kurumlarının seviyesini çok aşan ileri, gelişmiş okullar, tesisler meydana getirilecek olursa askerlerin siyasete müdahaleleri ihtimali çok daha fazla olacaktır. Bizce geri kalmış ve gelişmekte olan bazı ülkelerde gözlemlenen idareye müdahale olayının temel sebeplerinden birisi budur. Ülkelerinin genel seviyesinin üstünde yetişkinlik kazanmış subayların aynı düzeyi tutturamayan ve demokratik süreçler sonucu belirli makamlara gelmiş siyasetçilere karşı devlet idaresinde kendilerini daha ehil görmeleri ve iktidarı kapmak dışındaki vatan sevgisi, milliyetçilik gibi mülâhazalarla müdahalelerde bulunmaları kolaylıkla anlaşılabilir.

Araştırma güçlükleri

4 – Yukardaki paragrafta araştırma zorunlarından söz ettik. Bu hususta mevcut güçlüklerden bir kısmına neşredilmiş bazı eserlerde değinilmiştir: Sözgelimi askerliğin zorunlu kıldığı gizlilik, askerlik kurumunu kapalı bir kutu ve hatta bazan bir tabu haline getirmektedir. Bu hal, bilimsel araştırmaların zorunlu şartını oluşturan ilmi özgürlükle bağdaşmamaktadır. Aslında sivil iktidarın askerî kurum üzerindeki denetiminin temel aracı bütçe olduğu halde, yasama organının çok güçlü olduğu ülkelerde sözgelimi Amerika Birleşik Devletlerinde bile savunma giderlerine ait bütçe teklifleri üzerinde yasama meclisleri üyeleri gerekli ve ciddi denetim yapamamaktadırlar. Bunun sebeplerini açıklayan eserler vardır.

Bir sosyal alt grup olarak silâhli kuvvetler

5 – Askerî kuvvetler, tüm toplum içerisinde çok etkin bir alt grup oluşturmaktadırlar. Bu alt grup çağdaş askerliğin zorunlu kıldığı beceri (expertise) uzmanlık çerçevesinde örgütlenmekte, kendi içinde de, hizmetinde bulunduğu milletin nüfus miktarıyla orantılı olarak yine bir kısım alt gruplara bölünmüş bulunmaktadır. Çağdaş savaş tekniği silâhli kuvvetler içinde bilgi, beceri, uzmanlık ve bilim, san'at kollarına dayalı binlerce alt grubun varlığını zorunlu kılmaktadır. Yukarda da açıklamaya çalıştığımız gibi silâhli kuvvetlerin oluşturduğu alt grup, tüm toplum ve sosyal sistem içerisinde yer almış bulunan diğer alt gruplardan farklı olarak normlar çerçevesinde örgütlenmiş büyük bir teşkilâttir. Alt gruplar, özellikle küçük gruplar dinamiği bazen grup üyelerini kendi içerisinde sıkıştırıp birleştirirken bir yandan da normlardan sapıcı eylemlere yöneltebilir. Söz konusu sapıcı eylemler ise yine bazen toplumsal değişmelere kaynak olabilmektedirler.

Çağdaş büyük örgütlenmelerin ortak vasıflarından birisi bürokratik olmasıdır. askerî örgütlenme de bu sebeple ileri derecede bürokratiktir.

Sivil ve askerî bürokrasi

6 – Hukuka bağlı çağdaş demokratik devlette iki temel bürokrasi yer almaktadır: Sivil bürokratlar ve asker bürokratlar. Her iki bürokrasinin temel karakterleri sosyolojik bakımdan mutâla olduğunda, geniş ölçüde ortak özellikleri taşıdıkları görülür. Ancak üste bağlı olma ve astın kendisine bağımlı olması karakteri askerî bürokraside çok daha güçlüdür. askerî bürokrasi, silâh gücünü temsil ettiği yani sivil iktidarın kişileri karar, emir ve normlara uygun biçimde harekete zorlamasının aracı olmak fonksiyonunu yerine getirdiği için, özellikle demokratik devlette normatif bakımdan siyasî rejimin denetimine tabi olmak ve siyasî kararları alan yetkili sivil otoriterlerin kararlarını tartışmaksızın uygulamak durumundadır.

Ancak silâhlı kuvvetler, yerine getirdikleri görevin zorunlu bir gereği olarak otonomiye sahip bulunmak zorundadırlar. Bu nitelik devletin sivil bürokratik denetiminin silâhlı kuvvetler üzerinde uygulanması imkânını zorlaştırır ve zamanla sivil iktidarla silâhlı kuvvetler arasında sürtüşmelere sebebiyet verebilir. Bu hal demokratik bir toplumda askerî örgütlenmenin yetkilerini ve yerini tayin etme konusunu ortaya çıkarırken bir yandan da toplumsal değişme sebebi olabilir.

Asker profesyonellerin siyasî kararların alınmasına katılımları

7 – Çağdaş toplumların ve devletlerin ilişkilerinde, savaş ihtimalini giderek azaltan ve çekişmeleri barış yoluyla çözümlene imkânını veren bir zihniyet yerleşmekte ve bu maksatla devletler arası kurumlar teşekkül etmektedir. Her geçen gün savaşın milletler ve milletler arası toplum bakımından meydana getirdiği felâketlerin idraki insanlarda daha çok yerleşmektedir. Böyle olduğu halde, geçen yüzyıllardan çok farklı olarak askerî hazırlıkların sürekli yapılması ve askerlik san'atının verilerinin, bu konudaki uzmanlığın siyasî kararlar alınırken daima gözönünde bulundurulması zorunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle milletler arası ilişkilerde devletlerin almak durumunda buldukları kararlar bakımından asker uzmanların yani asker profesyonellerin görüşlerine yer vermek gerekmekte ve bu verilere göre siyasî kararlar şekil almakta veya değiştirilmektedir.

Böylece siyasî kararların alınmasında silâhlı kuvvetlerin güçlü biçimde etki yaptıkları görülmektedir. Siyasî kararlar alınırken askerî mülhazaları yansıtan askerî bürokrasinin mensuplarının profesyonellikte yüksek derecelere ulaşmaları şarttır. Görülüyor ki, silâhlı kuvvetlerin profesyonellik derecesinin yükselmesi, sivil iktidarın ve siyasî rejimin denetimini kolaylaştırıp güçlendirirken bir yandan da yüksek derecede profesyonellik siyasî kararların alınmasında askerî bürokrasinin etkisini çoğaltmaktadır. Ülkede demokratik gelişmelerin yerleşip güçlenmesi bakımından bu olgu son derece önemlidir.

Kararlar alınırken asker profesyonellerin getirdiği uzmanlık (expertise) bakımından, askerler herhangi bir rekabetle karşı karşıya kalmadıkları için çok ke-re son söz sahibi olmaktadır. Bu hal zamanla devlet hayatında askerî bürokrasinin, demokrasinin zararına olabilecek surette etkisini çoğaltabileceği düşünüldüğünden, bazı ülkelerde âdeta rekabet imkânı oluşturmak üzere sivil strateji enstitüleri ve sivil strateji, lojistik uzmanları ve analizcileri yetiştirmek ve bunların da askerî mülâhazaların yansıtılmasında rol almalarını sağlamak yolu tutulmaktadır. Bu itibarla özellikle dış siyasetle ilgili, devletin dış ilişkilerini etkileyecek kararların alınmasında askerlerin getirdikleri uzmanlığın mutlaka basiretli olması ve sadece askerî mülâhazalara dayalı bulunmaması şarttır. Oysa sivil karar mercilerine yönelik bu uzmanlıklar her zaman basiretli olamamaktadır:

Robert Kennedy (Thirteen Days, New York 1969, Signet Books, P. 119) adlı eserinde Küba'daki füzeler krizine ilişkin hatıralarını yansıtırken Başkan Kennedy'nin, tavsiyelerini aldığı askerî uzmanların tutumlarına ilişkin olarak şu satırlara yer veriyor: "Askerler daima, Rus ve Kübalılar'ın bir askerî harekete karşılık veremeyecekleri düşüncesinde idiler. Karşılık verdikleri takdirde ise çıkacak savaşın Amerika'nın yararına olacağını ifade ediyorlardı. Kurmaylardan birisi bana Sovyetler'e karşı önleyici bir taarruzdan yana olduğunu söylemiştir. O kader tâyin edici pazar sabahı, Ruslar füzelerini geri çektiklerini bildirdiklerinde yüksek rütbeli bir askerî danışman, ne olursa olsun pazartesi sabahı taarruza geçmemizi tavsiye etmiştir. Diğer bir danışman da bizim bu yolla ihanete uğradığımız düşüncesinde olduğunu açıklamıştır." Robert Kennedy aynı kitabında başkanın bu sadece askerî mülâhazalarla sınırlı görüşlerden çok sıkıldığını açıklamıştır.

8 – Yukarda, silâhlı kuvvetlerin teşkilatlanmaları itibariyle çok sayıda alt gruplar oluşturduklarını belirtmiştik. Bu alt gruplar içinde grup dinamiğinin işle-mesi ve yerine göre askerî etkinliği bozacak surette siyasetle uğraşmak, siyaset amacıyla klikleşme olgusu ortaya çıkabilmektedir. Bu hal, özellikle profesyonelleşmenin yüksek dereceye çıkmamış bulunduğu silâhlı kuvvetler bünyelerinde, yüksek kumanda heyetinin sürekli rahatsızlık duymasına ve enerjinin bir kısmının iç bünyede denetim için harcanıp israfına sebebiyet verebilmektedir.

Bu nevi toplumsal dinamiğin ortaya çıkardığı olguya karşı çare olarak subay kadrosunun profesyonellik derecesinin güçlendirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca çağdaş teknolojinin ve ultramodern silâhların ortaya koyduğu gerçekler, silâhlı kuvvetler içinde teknik dalları gittikçe genişletirken profesyonelliğin de ileri derecede sağlanmasını zorunlu kılmakta bu hal sivil mesleklerle askerî meslekler arasında büyük bir yakınlaşmanın meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Tıp fakültelerinden yetişen askerî ve sivil doktorlar, mühendisler, kimyagerler, hukukçular ortak bir mesleğin mensupları gibidirler.

Ayrıca profesyonelliğin ilerlemesi silâhlı kuvvetlerde yeni bir takım değer-

lerin, normların ve ahlâk kurallarının teessüsüne sebebiyet verebilir. Bu hal askerinin sivil siyasî iktidara bağımlı olmasını gerektiren demokratik ilkeyi güçlendirebilir. Bu itibarla profesyonel asker yetiştirmek bakımından programlar, eğitim ve öğretim esasları olağanüstü önem taşımaktadır. Eğitimin belirtilen demokratik yaklaşımı güçlendirir niteliği olması şarttır. Ancak diğer birtakım mü lâhazalar eğitimdeki bu niteliğin elde edilmesine engel olabilmektedir.

Baskı grubu olarak silâhlı kuvvetler

9 – Silâhlı kuvvetler, toplum içindeki örgütlenmiş diğer alt gruplar gibi, baskı grubu olmak fonksiyonunu da yerine getirmektedirler. Normlara dayalı örgütlenmiş meslek gruplarının ister istemez baskı grubu fonksiyonunu da üstlenecekleri bilinmektedir. Görevde buldukları sırada askerlerin siyasetle uğraşmamaları profesyonelliğin gereğidir; ancak askerlerin emekli dernekleri, eski muhâripler kuruluşları ve benzeri örgütler marifetiyle baskı grubu işlevini yerine getirmekte ve siyaseti böylece etkileyebilmekte buldukları da bir gerçektir.

Yukarda da açıklandığı üzere devlet içindeki en geniş, en disiplinli ve varlığından vazgeçilmez örgütlenme, askerî örgütlenmedir. Bu örgütlenmenin devletin iç ve dış ilişkilerinde kullanılmaması, uzmanlığından yararlanılmaması mümkün değildir. Dolayısıyla özellikle dış ilişkiler alanında alınacak kararlar bakımından söz konusu büyük örgütlenmenin uzmanlığından yararlanılacaktır. Bu hal silâhlı kuvvetlerin siyasî güç üzerinde icra ettiği etkilerin temel faktörlerinden birisini ortaya çıkarmaktadır.

Profesyonellik sonucu olarak, askerî meslek mensupları, belirli toplumsal değerlerin yaygınlaştırılması, bu yolla toplumda geçerli, itibar sahibi insan ve zihniyet tiplerinin gelişmesi ve değişmesi yani sonuçta sosyal değişimin gerçekleşmesi bakımından önemli bir baskı grubu teşkil edebilmektedirler.

Profesyonelleşme böylece bir yandan silâhlı kuvvetleri sivil siyasî iktidarın denetimine tâbi kılarken bir yandan da aynı kuvvetlerin bir baskı grubu olarak fonksiyon icra etmesine götüren süreçleri de harekete geçirmektedir: Profesyonellik eğitimi, mensuplarında bir askerî zihniyet tesis etmekte, askere özgü değerleri kristalleştirmekte, bunların içe geçirilmesini sağlamakta, bunlara uygun motivasyonlar yaratmakta ve gerçekleşen bu bütünü mesleğin yeni mensuplarına nakledilmesini sağlamaktadır.

Askerlik mesleği faaliyetlerinde tâbi olunacak değerler ve hedefler böylece oluşmakta ve meslek mensuplarıncâ benimsenmektedir. Bu keyfiyet mesleğin, ister istemez bir baskı grubu haline gelmesine sebebiyet verebilir.

Bir kısım yazarlar profesyonelliğin milliyetçilik, alarmizm, muhafazakârlık ve siyasî yönden hareketsizlik (sterility) getirdiğini ifade etmişlerse de gerçekte, derecesi değişik olsa da, her yerde ve her zaman profesyonel silâhlı kuvvetlerin

baskı grubu fonksiyonunu yerine getirdikleri hususunda bizce şüphe yoktur.

Silâhlı kuvvetlerin siyasetle uğraşmamaları Atatürk'ün orduya ilişkin görüşlerinin temel esasını oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı silâhlı kuvvetlerinin subay kadrosunun bir kısmı Sultan 2. Abdülhamid'i tahttan indirmek amacını da güden İttihat ve Terakki Derneği'nin ve sonra Fırkası'nın üyeleri idiler. Adı geçenler siyasetin tam ortasında bulunuyorlardı. Atatürk bu kadroyla İstiklâl Savaşı'nı yapmış ve sonra askerlikle siyasetin ilişkisini kesin olarak bertaraf etmiştir. Siyasete ilgi, her silâhlı kuvvetin bünyesinde yer alabilen bir sosyal olgudur. Ünlü Amerikan generali William T. Sherman askerin mutlak surette politikadan ayrılması zorununa işaret ediyor ve ordunun "Canlı bir makine, icra gücünün elinde kanunu uygulamakla ve milletin haysiyet ve şerefini korumakla görevli bir alet, araç olması gerektiğini" ifade ediyor. Gerçek şudur ki, siyaset ve askerî konuların birbirinden ayrılması esasta mümkün değildir. Bir yazarın doğru olarak açıkladığı gibi, silâhlı kuvvetler bir profesyonel grup olarak belirli değerlerin geçerlilik kazanmasını sağlamak, hedeflere ulaşmak ve meslek grubu olarak kendi yararlarını korumak yönünden mutlaka çaba göstereceklerdir.

Sosyal değişme ajanı olarak silâhlı kuvvetler

10 – Toplum ve devletin oluşması ve zaman içinde yapısal ve sosyal değişmeler geçirmesi bakımından silâhlı kuvvetlerin bir sosyal değişme ajanı olarak rol oynadığı hususunda bizce şüphe yoktur. Özellikle Türk toplumunda 1830'lardan itibaren geçirilen sosyal değişmelerin büyük bir kısmında silâhlı kuvvetler sosyal değişme ajanı rolünü oynamışlardır. Türk toplumu 1800'lerden itibaren Batılılaşma doğrultusunda sosyal değişmeler geçirmeye başlamış, 1920'lerden sonra da bu değişmeler büsbütün ayrı bir anlam ve güç kazanarak, Atatürk inkilâpları adı ile tanımlanmıştır. Özellikle nüfusunun yüzde 99'u müslüman olan bir ülkede lâikliğin devletin vazgeçilmez bir ilkesi olarak kabulü, geçirilen sosyal değişmelerin en önemlisini teşkil etmiştir. İnkilâpçılık bugün de Türk devlet yapısında anayasal temel ilkelerden birisini oluşturmaktadır.

Burada sosyal değişme kavramı üzerinde izahat vermeye girişecek değiliz. Ancak şu kadarını açıklayalım ki, bir sosyal sistem oluşturan toplumda en önemli süreçlerden birisi bütünleşme ise diğeri de sosyal yapının değişmesini ve böylece toplumun değişen şartlara uyum yapmasını sağlayan değiştirici mekanizmalardır. Bu mekanizmalar, mevcut yapısı ile devamına imkân bulunmayan sistemin yapı unsurlarını değiştirerek sürekliliğini sağlarlar. Böylece değişme sistemin sürekliliğinin şartı olur. Atatürk inkilâpları arasında çok önemli bir yer işgal eden inkilâpçılığın yüksek derecede değerlendirilmesi bundan dolayıdır. Bu itibarla sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerinde veya bu yapı unsurlarının nisbî öneminde meydana gelen ve sistemin fonksiyonunu icra yönünden sonuçlar doğuran sosyal değişmeler, çeşitli etmenlerin rol oynadığı bir oluş-

manın sonucudur. Ancak topluma yönelik sosyal değişiklik önerileri çoklukla kişiler ve örgütler tarafından da getirilmektedir. Bunlara sosyal bilimde "Sosyal değişmeyi sağlayıcı ajan" (Change Agent) denilmektedir. Kanaatımızca silâhlı kuvvetler de böyle bir sosyal değişme ajanı rolünü oynayabilmektedirler:

Sosyal bilim, değişiklik önerisinin toplum tarafından kabulünde teklifi getiren kişi ve kurumların kimliklerinin büyük ölçüde önemli olduğunu tesbit etmektedir. Sosyal prestij ile güç ve iktidar birlikte bulunduğu zaman değişiklik önerisinin halk tarafından kabulü daha da kolay ve süratli olabilmektedir. Ayrıca plânlama yoluyla sosyal değişmenin gidişi üzerinde etki yapılabileceği de malûmdur.

İşte arzedilen bu özellikler itibariyle silâhlı kuvvetlerin sosyal değişmeyi etkilemek hususunda dünyanın bazı ülkelerinde oynadıkları rolün önemine işaret edilmektedir. Bir kere otoriter tabiattaki siyasî rejimlerin yıkılmasında dünyanın çeşitli ülkelerinde silâhlı kuvvetlerin oynadıkları rol bilinmektedir. Gerçi bunların büyük bir kısmında otoriter rejim askerî güçler tarafından yıkılırken bunun yerine askerî totaliter rejimler gelmektedir. Ancak 19'uncu yüzyılın ortasından itibaren Türk toplumunun bu konuda geçirdiği tecrübeler, müdahale eden askerlerin geçici bir sıkı düzenden sonra demokratik tabiattaki gelişmelere yöneldiklerini göstermektedir. 1876 yılında ilk Osmanlı Anayasası, sivil ve asker bürokratlardan üst seviyede bulunanların siyasî müdahaleleri sonucu meydana getirilmiştir. İkinci Abdülhamid'in sürdürdüğü mutlakiyetçi rejim asker bürokratların müdahalesiyle ortadan kaldırılmış ve parlamenter bir rejimin yürütülmesine çalışılmıştır. İstiklâl Savaşı'nı gerçekleştiren asker-sivil kadro parlamanter sistemi tesis ve cumhuriyeti ilân etmiştir. 1961 müdahalesi Türkiye'ye insan haklarına saygı esasına dayalı demokratik bir anayasa getirmiştir. Müdahalede bulunan askerler, sürekli bir otoriter rejim değil ve fakat halkın iradesine dayalı bir demokratik cumhuriyetin sağlıklı olarak işlemlerini temin etmek amacını güttüklerini her zaman ifade etmişler ve bu sözler tutulmuştur. Esasen Türk halkının sürekli bir askerî otoriter rejime tahammül etmeyeceği muhakkaktır.

Demek isteriz ki, sosyal bilimcilerin bir kısmı tarafından öne sürülen ve askerî profesyonelizmin muhafazakâr bir doğrultuyu vurguladığını belirten görüş her zaman ve her toplum için geçerli değildir. Türkiye'de demokratik hareketin meydana çıkışında ve gelişmesinde hiç olmazsa hukuk ve Anayasa seviyesinde silâhlı kuvvetlerin bir sosyal değişme ajanı olarak rol oynamış bulunduğu bir tarihî gerçektir.

Sosyal değerlerde değişme ve silâhlı kuvvetler

11 – Sosyal değerlerde değişme, sosyal değişmenin gerçekleşmiş bulunduğunu belirten önemli işaretlerden birisidir. Sosyal değer değişmelerinin ise top-

lum bünyesinde uzun zaman süresi zarfında gerçekleşebildiği bilinmektedir. Sürekli savaşlar, vatandaşların uzunca süreler silâh altında kalmaları inkılâpçı tutumları benimsemeleri bakımından büyük etki yapmaktadır. Savaş herkesin birlikte ve beraberce idrak ettiği ihtiyaçları ortaya çıkardığından bunların gereği olan değişmeler toplum tarafından kolaylıkla kabul edilmektedir. Savaşın değişme sürecini süratlendirdiği hususunda şüphe yoktur.

Sonuçlar, özet

12 – Bu tebliğe son verirken önemli saydığımız bir kısım sonuçlara işaret etmeyi, daha doğrusu bunlara ilişkin kısa bir özetleme yapmayı uygun gördük:

Günümüz, insan tarihinde yeni bir dönem yaşıyor. Bu döneme insan hakları çağı adını veriyoruz; demokrasi artık evrensel, ahlâki bir rejim olarak kabul ediliyor. Birleşmiş Milletler'in ve medenî insan topluluklarının temel siyasî anlayışı insan haklarına saygı ve demokrasidir. Temel insan hakları bakımından bu derecede ileri düzeylere ulaşmış olan dünyamız henüz milletler ve devletler arası bir güvenlik sistemini tam olarak gerçekleştirip uygulamaya da sokamamıştır. Gidiş ümit verici olsa da hali hazır durum böyledir. İhtilâfların barışçı yollarla çözümlenebilmesi ise devletlerin güçlü ve caydırıcı bir askerî güce sahip bulunmalarını gerektiriyor; milletler arası askerî güç, ortak güvenlik sisteminin yürütülmesinin de aracı olmaktadır.

Bu durum öteden beri var olan sivil ve askerî bürokrasi ve güç ayrımının, yukarda değindiğimiz sonuçlarıyla varlığını sürdürmesini gerektirmektedir. Demokrasinin sağlıklı işleyişi sivil-asker ilişkisinin sağlıklı olmasına ve askerî güçlerin siyasî rejimin emri altında bulundurulmalarına bağlıdır. Böyle bir ilişki, bütün grup dinamiklerine ve süreçlerine rağmen sürdürülemezse demokrasinin sürekliliği tehlikeye girer. Toplumsal değişme bu takdirde demokratik yönde olmaz.

Tarihî süreç, askerî profesyonelleşme derecesinin yüksek derecede olmasının, demokratik toplum biçiminin oluşmasında önemli bir etken teşkil ettiğini, hiç olmazsa bazı ülkeler bakımından, ortaya koymuştur. Profesyonelleşmenin yüksek derecede olması için ise, subayları yetiştiren okullarda verilen eğitimin ve orduya gelen vatan çocuklarına sağlanan askerî bilgilerin yanında vatandaşlık eğitimi verilmesinin büyük önemi vardır. Onun içindir ki, eğitim programları sivil ve asker uzmanlardan oluşan karma kuruluşlarca tespit edilmelidir. Toplumsal değişimin demokratik yönde olmasının temel şartlarından biri budur.

Ülkenin güvenliği mülâhazalarına zarar vermemek şartıyla askerlik kurumunun daha ziyade şeffaflaştırılması ve bir tabu, kapalı kutu olmaktan çıkarılması da toplumun demokratik yönde değişmesi bakımından gereklidir. Toplumlar askerliğin sosyal değişmeyi ketleyen değil ve fakat hızlandıran bir süreç haline gelmesinin yollarını bulmalıdırlar.